

ГЕНЕЗИС СИСТЕМИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

Зараз інноваційна діяльність є не тільки актуальним об'єктом наукових досліджень, але й вектором суспільного розвитку. Усе частіше в науковій літературі та практичній діяльності використовуються такі поняття, як інновація, інноваційний процес і підприємство, сфера інноваційної діяльності й ін. Однак вони часто не є однозначно визначеними. Науково-термінологічна невизначеність стримує просування досягнень у сфері інноватики в освітню та виробничу сфери, що позначається на результатах діяльності підприємств і темпах економічного розвитку країни.

Необхідно відзначити, що в законах України [1; 2], науковій, навчальній літературі [3-7] та інших джерелах вживається багато термінів з інноватики.

Але відсутність системності у визначенні дозволяє їх тлумачити відповідно до точки зору того чи іншого суб'єкта (автора) і віддзеркалює галузевий підхід. Тому головним завданням сьогодення є упорядкування, уточнення існуючих і подальша розробка науково-термінологічних визначень складових частин сфери інноватики на основі системного, комплексного підходу. Тільки він дозволяє досягти якісного визначення складу і взаємозалежності головних компонент сфери інноваційної діяльності.

Інноваційну діяльність треба розглядати як засіб усунення незадоволених суспільних потреб (див. рисунок), а її економічна сутність полягає в нижченаведеному.

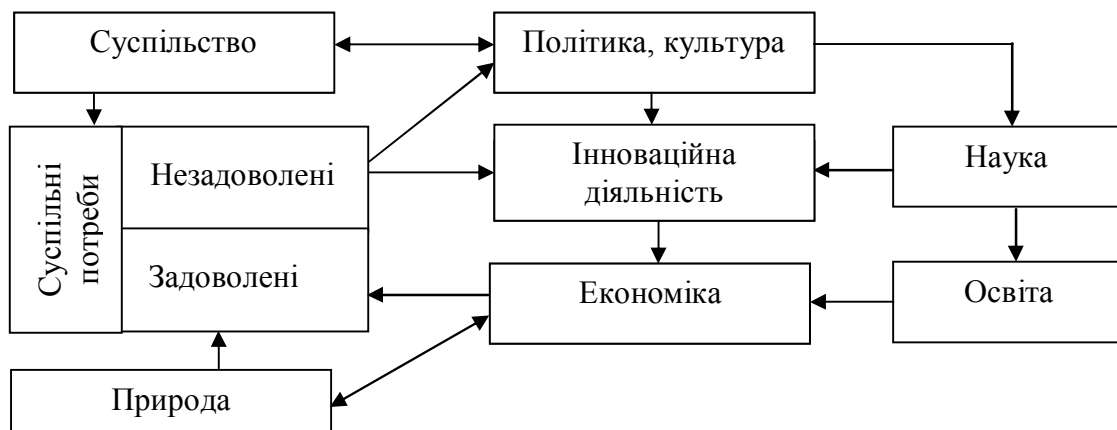

Рисунок. Місце інноваційної діяльності в системі суспільного виробництва

Відмінні риси, характер, цілі й завдання інноваційної діяльності дозволяють розглядати її не тільки як самостійну економічну категорію, але і як окрему систему із притаманними їй специфічними властивостями, об'єктом,

суб'єктами, ресурсами, процесами, результатами й закономірностями розвитку. Відносна самостійність елементів системи, їх індивідуальні властивості, розбіжність у часі динаміки їх розвитку, розходження в напрямі й

інтенсивності впливу об'єктивних і суб'єктивних факторів є причинами виникнення протиріч усередині системи інноваційної діяльності.

Сфера виникнення диспропорцій між рівнем зростаючих суспільних потреб і можливостями (природними й економічними) їх задоволення в рамках існуючої системи суспільного виробництва, що постійно змінюється під впливом різноманітних соціальних, політичних, економічних, природних та інших факторів, являє собою інноваційну діяльність.

Діяльність як цілеспрямована дія (процес) людини або групи осіб приводить до зміни природного, економічного й соціального середовища і виявляється у вигляді репродуктивної (рутинної) і (або) інноваційної (оновлюючої) діяльності. У результаті вирішуються протиріччя між бажаним і реальним рівнями задоволення індивідуальних і суспільних потреб.

Досягаючи межі ефективності використання наявних ресурсів традиційними методами виробництва необхідних суспільству благ, репродуктивна діяльність об'єктивно поступається першістю інноваційній. Остання, використовуючи нові комбінації раніше накопичених або отриманих у результаті наукових досліджень і експериментів нових знань та досвіду, створює нові блага (споживчі вартості), що більш повно задовольняють суспільні потреби. При цьому позитивний ефект досягається за рахунок оптимізації складу, структури, усунення непродуктивних витрат ресурсів, збільшення кількості виконуваних функцій, створення колишніх благ на принципово новій науковій базі або благ, що задовольняють нові суспільні потреби. Збільшення доступності інноваційної продукції (благ) забезпечується зниженням суспільно необхідних витрат, що стимулює зростання платоспроможного попиту й

супроводжується кількісними змінами у структурі її вартості: збільшується частка наукоємної складової.

В умовах ринкової, конкурентної економіки ці два види діяльності постійно присутні, а властиві їй підняття та спади (економічні цикли) пояснюються перевагою на кожному із даних циклів інноваційної або рутинної діяльності. Підтримка оптимальних пропорцій між цими двома видами діяльності забезпечує стійкий розвиток суспільства, природної та економічної систем; відсутність інноваційної складової призводить до їх деградації.

Таким чином, інноваційна діяльність як економічна категорія – це творча діяльність людей із перетворення продуктивних сил і виробничих, соціально-економічних відносин у процесі розвитку суспільного виробництва для більш повного задоволення різноманітних потреб людини й суспільства в усіх сферах їх життєдіяльності.

Об'єктом інноваційної діяльності є вся розмаїтість продуктивних сил і соціально-економічних відносин, що не задовольняють поточних та перспективних потреб суспільства на конкретному етапі його розвитку.

Результатами такої діяльності є, насамперед, якісні зміни елементів продуктивних сил і виробничих відносин, а носіями цих змін служать різноманітні блага у вигляді виробничих ресурсів, технологій і устаткування, продуктів і продукції кінцевого споживання, форм і методів ефективного управління соціальними, економічними, управлінськими й іншими процесами. Даний вид діяльності є продуктивним, тому що результати інноваційної діяльності є суспільно корисними. Вони (результати) викликають позитивні екстерналії, є важливими елементами суспільного багатства і включаються до національного доходу.

Інноваційна діяльність – не одиничний акт. Це постійно здійснюваний процес виявлення незадоволеної суспільної потреби, одержання нових знань, розробки, упровадження та освоєння у виробництві, комерціалізації, дифузії та використання в науково-виробничо-споживчому циклі різноманітних інноваційних продуктів і товарів, в якому задіяно тією або іншою мірою всі члени суспільства.

Проблемний зміст сфери інноваційної діяльності змінюється в часі, відбиваючи пріоритетні напрями розвитку соціо-еколого-економічної системи.

В економічній сфері інноваційна діяльність змінює ставлення її працівників до виробничих факторів і відносини між взаємодіючими економічними суб'єктами мікро-, мезо- і макрорівнів. Вона є також джерелом саморозвитку суб'єкта. Ефективне її здійснення багато в чому залежить від пануючих форм власності, характеру та стану соціально-економічних і правових відносин у суспільстві. Основне ж економічне протиріччя інноваційної діяльності полягає в посиленні її суспільного характеру, що забезпечує в масштабах національної економіки інтеграцію окремих стадій і етапів процесу "наука-виробництво-споживання", при економічному відокремленні учасників цього процесу.

Окремі види інноваційної діяльності та їх сукупності здійснюються суб'єктами інноваційної діяльності, поняття про які, їх визначення та сфери застосування результатів діяльності вперше знайшли відбиття в Законі України "Про інвестиційну діяльність".

Разом із тим методологічною основою їх ідентифікації варто вважати угруповання суб'єктів за організаційно-правовим статусом, що дозволяє здійснювати певні види інноваційної діяльності та права на володіння її результатами.

Наявність досить стійкої сукупності видів інноваційної діяльності та їх суб'єктів, форм і методів реалізації інноваційних процесів, а також визначеність об'єкта діяльності свідчать про існування особливої системи, в якій створюються та реалізуються різноманітні інноваційні продукти й товари, роботи, послуги – результати інтелектуальної праці, що користуються попитом на ринку.

Під інноваційною системою варто розуміти штучно створювану віртуальну організацію, в якій органи влади, різноманітні підприємницькі й суспільні структури взаємодіючи виконують певні функції та властиві їм види діяльності з організації, здійснення і регулювання інноваційних процесів створення різноманітних форм, способів, засобів та інших інноваційних продуктів і товарів на основі досягнень НТП, їх застосування у виробництві, сферах розподілу, обміну, споживання тощо для найбільш повного задоволення суспільних і особистих потреб.

Стратегічною метою інноваційної системи є переведення економіки на якісно новий – інноваційний, ресурсозберігаючий і екологічно безпечний шлях стійкого розвитку; основне завдання – постійне вдосконалення та створення принципово нових елементів продуктивних сил і виробничих, соціально-економічних відносин, які дозволяють прогнозувати, виявляти й усувати незадоволені суспільні потреби, протиріччя та диспропорції в розвитку, що виникають між елементами системи.

Система інноваційної діяльності має певну структуру, під якою розуміється сукупність взаємозалежних підсистем (інституціональних, інноваційних, ринкових та ін.), необхідних і достатніх для ефективного здійснення інноваційних процесів.

Підсистема інституційного забезпечення інноваційної діяльності як

форма суспільного ладу являє собою структуровану сукупність суб'єктів різних рівнів влади й управління, що розробляють економічні, організаційні та правові норми у сфері даного виду діяльності. Її основними завданнями є розробка інноваційної політики й господарського механізму її реалізації; об'єктом управління є виробничі, соціально-економічні відносини між суб'єктами у процесі виробництва, розподілу, обміну та споживання проміжних і кінцевих інноваційних продуктів, які знаходять своє вираження у специфічних формах поділу праці й методах (організаційних, правових, соціальних, економічних та ін.) побудови взаємин між прямими й опосередкованими учасниками інноваційної діяльності.

Конкретні форми інституціалізації певною мірою обумовлюються пануючими в суспільстві соціальними цінностями й нормами. Їх етична складова може відігравати навіть більшу мобілізуючу роль, ніж безпосередня мета діяльності.

Необхідно підкреслити, що: інноваційну політику варто розглядати як складову частину державної соціально-економічної політики. Вона тісно пов'язана з інвестиційною та практично не віддільна від промислової політики, що створює попит на інвестиції в інновації. Інноваційна політика визначає цілі, завдання та пріоритетні напрями наукових досліджень та інвестування в галузях суспільного виробництва;

виробничі, соціально-економічні відносини залежать від пануючої форми власності, виступають як суспільна, соціальна форма використання продуктивних сил суспільства й визначають основи побудови господарського механізму системи інноваційної діяльності.

Інноваційна інфраструктура як сукупність підприємств, установ і

організацій різних форм власності й господарювання, а також їх об'єднань покликана забезпечити прискорене просування інноваційних ресурсів, засобів виробництва, технологій, товарів, прогресивних форм і методів їх просування до споживачів, ефективне функціонування окремих суб'єктів інноваційної діяльності й системи в цілому.

Для забезпечення стійкого функціонування та розвитку інноваційної системи необхідно мати відповідний господарський механізм. Сукупність правових норм, організаційних і економічних форм і методів активізації, регулювання та управління інноваційною діяльністю суб'єктів господарювання являє собою господарський механізм сфери інноваційної діяльності. Він створює умови для здійснення різноманітних видів інноваційної діяльності, реалізації інноваційної політики суб'єктів різного рівня господарювання.

Ефективне функціонування механізму регулювання інноваційною діяльністю можливе при дотриманні таких умов:

наявності правової, нормативно-законодавчої бази;

використанні економічних законів (а не політичної доцільності) у розв'язанні протиріч, усуненні перешкод і забезпеченні єдності циклу "наука-виробництво-споживання";

раціональному сполученні інтересів трудящих, підприємств, регіонів і держави;

найшвидшому створенні відсутніх елементів, частин і підсистем інноваційної системи, що забезпечують її цілісність, організаційну єдність і розвиток на основі конкурентних відносин.

Основними складовими господарського механізму управління інноваційними процесами варто вважати багатоаспектне державне, регіональне й

місцеве законодавчо-нормативне, економічне й організаційне регулювання. Воно створює:

умови узгодження здійснення цілей і завдань суб'єктів господарювання різних рівнів, установлених у їх поточних, довгострокових планах і програмах розвитку;

внутрішній механізм управління інноваційною діяльністю в рамках господарюючих суб'єктів на основі чинного законодавства, їх статутів (положень), прийнятої інноваційної стратегії розвитку, цільового інвестування та системи внутрішніх нормативних документів, що регламентують і стимулюють інноваційну діяльність;

ринкові механізми регулювання інноваційної діяльності.

Ринок як форма організації інноваційної діяльності є невід'ємною частиною господарського механізму. Сучасний ринок інновацій являє собою складну інтегровану систему господарювання, в якій державні, підприємницькі й інші структури за допомогою ринкових та регуляторних механізмів взаємодіють і задовольняють власні й суспільні потреби. Сукупність різних видів ринкових утворень та їх відношень до основних видів інноваційної діяльності характеризує полісистемну структуру інноваційних ринків. У цей час вона розвивається в напрямі збільшення попиту на інтелектуальні ресурси: кадри, інформацію, наукоємну технологію та продукцію, розширення інфраструктури.

Вищерозглянуті елементи й частини системи інноваційного розвитку суспільного виробництва мають певний ступінь самостійності, можуть функціонувати в автономному режимі та змінюватися відповідно до тільки їм властивих закономірностей. Але тільки в комплексі вони складають єдність (систему), здатну реалізувати основне завдання – здійснити перехід соціально-

економічної системи на траєкторію стійкого розвитку. Для цього інноваційна система повинна мати властивості цілісності, ієрархічності, функціональності, керованості, цілеспрямованості, самоорганізації та циклічності.

Висновки. Таким чином, у складі елементів інноваційної системи немає другорядних суб'єктів і видів діяльності (процесів): законодавче управління та регулювання, створення сприятливого інноваційного клімату – функції органів державної та регіональної влади; інституційне й економічне управління та регулювання мають забезпечувати державні органи управління; створення інноваційних продуктів – завдання господарюючих суб'єктів. Отже, інноваційна система має поєднувати суб'єкти макро-, мезо- і мікрорівнів, які забезпечують, підтримують, регулюють, обслуговують і безпосередньо беруть участь у здійсненні інноваційної діяльності. Відносини між ними в сучасних умовах треба будувати на сполученні ринкових принципів і механізмів з елементами централізованого державного управління та регулювання. У демократичному суспільстві це дозволяє здійснювати політику інноваційного розвитку, що об'єднує інтереси суб'єктів усіх рівнів із цілями розвитку національної економіки та сприяє визначенню найбільш ефективних варіантів її реалізації.

Література

1. Закон України "Про інноваційну діяльність" // Голос України. – 2002. – № 44 (2895). – С. 10-12.
2. Закон України "Про інвестиційну діяльність" станом на 10.02.2005 р. // Верховна Рада України. – К.: Парлам. вид-во, 2005. – 19 с.
3. Йохна М.А., Стадник В.В. Економіка і організація інноваційної діяльності: Навч. посібник. – К.: Вид. центр "Академія", 2005. – 400 с.

4. Завлин П.Н., Казанцев А.К., Миндэль Л.Э. Основы инновационного менеджмента: теория и практика: Учеб. пособ. / Под ред. П.Н. Завлина и др. – М.: Экономика, 2000. – 475 с.

5. Гамидов Г.С., Колосов В.Г., Османов Н.О. и др. Основы инноватики и инновационной деятельности. – СПб.: Политика, 2000. – 323 с.

6. Фатхутдинов Р.А. Инновационный менеджмент: Учебник. – 2-е изд. – М.: ЗАО "Бизнес-школа "Интел-Синтез", 2000. – 624 с.

7. Осыка А.П. Понятийный аппарат инновационной деятельности // Вісник СНУ ім. В. Даля. – 2001. – № 1 (35). – С. 166-170.